

УДК 342.9(075.8)

О. БАРАНОВ, кандидат технічних наук,
лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки

ОСНОВИ КЛАСИФІКАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

***Анотація.** У роботі досліджена задача визначення класифікації інформаційного законодавства з урахуванням тенденцій розвитку інформаційного права.*

В процесі дослідження проблеми розвитку інформаційного законодавства одним з найважливіших питань є вирішення задачі його систематизації. Основними видами систематизації нормативно-правових актів є інкорпорація, консолідація і кодифікування. Ці три види систематизації реалізуються на певних етапах розвитку галузі права, але всі три види базуються на відповідній класифікації нормативно-правових актів. Раціональна система класифікації нормативно-правових актів сприяє чіткішому проведенню інкорпорації, консолідації і кодифікування інформаційного законодавства.

Крім того, актуальність вирішення задачі створення раціональної системи класифікації нормативно-правових актів визначається тим, що наявність системи класифікації є важливим чинником при дослідженні проблем визначення предмету, джерел, інститутів інформаційного права, які знаходяться у стадії вирішення. В цілому вирішення задачі класифікації сприятиме підвищенню ефективності процесу створення і застосування інформаційного законодавства.

Аналіз вітчизняного інформаційного законодавства показує, що воно налічує до декількох сотень нормативно-правових актів. Наказом Міністра юстиції України від 02.06.2004 року № 43/5 “Про затвердження Класифікатора галузей законодавства України” створений класифікатор національного права [1]. Введення цього Класифікатора покликане полегшити виконання ряду робіт – від обліку випущених актів законодавства до формування правової політики. У цьому класифікаторі є розділ, який стосується питань регулювання інформаційних відносин – “Зв’язок, інформація і інформатизація”. Крім того, в розділі “Національна безпека” є підрозділ – 310.060.000 “Державна таємниця. Охорона державної таємниці” з посиланням на підрозділ 170.090.050.

Аналіз цього Класифікатора законодавства у області інформаційних відносин свідчить про те, що він має достатньо велику кількість принципових недоліків. Наприклад, не дивлячись на те, що у статті 17 Конституції України проголошено, що “Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної і інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу”, питання інформаційної безпеки в класифікаторі не відбиті [2].

Не знайшли віддзеркалення в Класифікаторі питання щодо процесів зберігання інформації, а це достатньо великий пласт суспільних відносин, що зачіпають архіви і архівну справу, бібліотеки і бібліотечну справу тощо. Не відбиті питання використання частотного ресурсу, електронної торгівлі, електронного цифрового підпису і багато що інше.

Недоліки Класифікатора в частині нормативно-правових актів, які регулюють інформаційні відносини, викликані, перш за все, невдалим вибором критеріїв для його побудови. Звичайно, вибір критеріїв для побудови будь-якого класифікатора завжди є дискусійним питанням, проте він повинен базуватися на системному підході.

Питання класифікації інформаційного законодавства досліджувалися в роботах [3 – 5]. В.Копиловим запропонована найбільш вдала система класифікації інформаційного законодавства [4], заснована на даному їм визначенні предмету інформаційного права. Проте при цьому не охоплюється велика група суспільних відносин, пов'язаних з функціонуванням інформаційної інфраструктури, суб'єкти якої забезпечують оборот інформації, що є серйозним недоліком запропонованої системи класифікації.

У вітчизняній юридичній літературі проблему інформаційного права досліджують ряд дослідників [5 – 7]. Завдання систематизації інформаційного законодавства досить повно досліджувалось Р.Калюжним, В.Гавловським, В.Цимбалюком, М.Гуцалюком [7]. Автори на основі достатньо серйозного аналізу інформаційного законодавства України запропонували певні підходи до його систематизації. Суть запропонованого авторами підходу зводиться до створення Кодексу України про інформацію на основі методу агрегації існуючої нормативно-правової бази у сфері регулювання інформаційних відносин. На жаль, автори не приділили достатньої уваги питанням класифікації норм інформаційного законодавства, що мабуть, пояснюється початковою стадією дослідження в цілому проблеми інформаційного права України.

Таким чином, задача створення раціональної системи класифікації інформаційного законодавства, яка буде досліджена в цій праці, є актуальною з огляду на сучасні процеси формування інформаційного права України.

Обґрунтуємо підхід до створення системи класифікації інформаційного законодавства України, який на системному рівні дасть можливість максимально врахувати всю сукупність інформаційних відносин, які регулюються нормами права. Широко відомо, що право, будучи сукупністю створюваних норм, що охороняються державою, є узгодженою, цілісною системою. Ця система є складною взаємозв'язаною ієрархічною структурою. Створення цієї системи базується на факті того, що об'єктивно існують однорідні групи суспільних відносин, які мають загальну функціональну спрямованість. Такі однорідні групи суспільних відносин регулюються, як правило, самостійною і автономною групою правових норм. Тому класифікація інформаційного законодавства України повинна базуватися на відповідній класифікації інформаційних відносин.

У [7] запропонована класифікація суспільних відносин в інформаційній сфері:

- інформаційні відносини – це суспільні відносини, які мають місце в процесі створення, розповсюдження, використання, збереження і знищення (утилізації) інформації;
- інформаційно-інфраструктурні відносини – це суспільні відносини, які мають місце в процесі забезпечення реалізації інформаційних відносин, тобто пов'язані з функціонуванням суб'єктів інформаційної інфраструктури – з наданням інформаційних послуг і виконанням робіт в інформаційній сфері, з використанням інформаційних технологій і ресурсів, із забезпеченням інформаційної безпеки тощо.

Високий ступінь узагальненості запропонованої класифікації дозволяє охопити не тільки відомі на сьогодні типи інформаційних та інформаційно-інфраструктурних відносин, але і ті які можуть з'явитися в майбутньому.

На основі цієї загальної класифікації інформаційних відносин проведемо її деталізацію. Для більшої ілюстративності деталізацію проводитимемо на основі використання матричного представлення суспільних відносин в інформаційній сфері.

Одним з основних вимірювань для можливої детальної класифікації є види інформаційної продукції, з приводу яких виникають суспільні відносини. Аналіз змісту суспільних відносин, які мають місце в процесі створення, розповсюдження, використання, збереження і знищення (утилізації) інформації, свідчить про те, що їх правове регулю-

вання має особливості залежно від виду інформаційних продуктів – друкарських, відео, телевізійних, аудіо, електронних (цифрових).

Наприклад, широко відомий факт необхідності правового врегулювання питання функціонування засобів масової інформації в Інтернет. Визнано, що в цьому випадку не можуть безпосередньо застосовуватися норми закону України “Про друкарські засоби масової інформації (преси) в Україні”. Інший приклад свідчить про те, що законодавець встановив особливий режим правового регулювання питання зберігання інформаційних матеріалів телерадіоорганізаціями. Відповідно до Закону України “Про телебачення і радіомовлення” законодавець встановлено, що передачі, записані в повному об'ємі на магнітну плівку, можуть бути розмагнічені тільки по закінченню десятиденного терміну з часу останньої трансляції. Подібною норми відносно друкарських засобів масової інформації в українському законодавстві немає.

Тому пропонується наступна матриця класифікації суспільних відносин, що стосуються процесів створення, розповсюдження, використання, збереження і знищення (утилізації) інформації (Таблиця 1). По горизонталі в цій матриці вказані можливі дії з інформацією, а по вертикалі приведені види інформаційних продуктів – друкарські, відео, телевізійні, аудіо, електронні. Відповідно до запропонованої класифікації групуються правові норми, що мають:

- загальний характер у процесі створення, розповсюдження, використання, збереження і знищення (утилізації) інформації для всіх її видів;
- локальний характер для окремих видів інформаційних продуктів (друкарських, відео, телевізійних, аудіо, електронних (цифрових));
- особливий характер в процесі створення, розповсюдження, використання, збереження і знищення (утилізації) інформації для всіх її видів. Наприклад норми, які регулюють питання реклами, заборони пропаганди насильства і жорстокості, заборони порнографії тощо.

Таблиця 1

Види інформаційних продуктів	Інформаційні відносини в процесі				
	створення інформації	розповсюдження інформації	використання інформації	збереження інформації	знищення інформації
Всі види	Загальні норми (ЗН)	ЗН	ЗН	ЗН	ЗН
Друкарські	Локальні норми (ЛН)	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН
Відео	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН
Телевізійні	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН
Аудіо	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН
Електронні	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН
Особливий режим	ЗН	ЗН	ЗН	ЗН	ЗН

Наступна по глибині класифікація в рамках запропонованої матриці суспільних відносин ґрунтується на тому, що є особливості в правовому регулюванні суспільних відносин, пов'язаних з різними підвидами інформаційних продуктів. Дійсно, є різні підвиди інформаційних продуктів, наприклад:

1. Друкарська продукція:

а) книги:

- наукові;
- підручники;
- довідники;
- нормативна література: - нормативно-правова;

- нормативно-технічна;
- нормативно-медична тощо.

Віднесення друкарської продукції до того або іншого підвиду інформаційної продукції спричиняє за собою особливості в правовому регулюванні. Наприклад, відповідно до наказу Вищої атестаційної комісії України від 04.04.2000 р. № 178, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 18.07.2000 р. № 431/4652 визначені особливі вимоги до монографій, які представляються до захисту на здобуття вченого ступеня доктора наук. До таких вимог відносяться: відсутність співавторів; обов'язкова наявність в монографії наукових результатів, опублікованих раніше в наукових спеціалізованих виданнях; наявність рецензій не менше двох докторів наук і т.д.

Таким чином, з урахуванням необхідності врахування особливостей правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних з різними видами і підвидами інформаційних продуктів в процесі їх створення, розповсюдження, використання, збереження і знищення (утилізації), лівий стовпець матриці трансформується наступним чином (Таблиця 2).

Таблиця 2

Види інформаційних продуктів				Інформаційні відносини в процесі		
				створення інформації	...	знищення інформації
Всі види				Загальні норми (ЗН)	...	ЗН
Друкарські	книги			ЗН	...	ЗН
				...	...	ЗН
		художня література		Локальні норми (ЛН)	...	ЛН
		учбова література		ЛН	...	ЛН
		...		...	...	...
		нормативна література		ЗН	...	ЗН
			нормативно-правова	ЛН	...	ЛН
			...	...	...	...
			нормативно-технічна	ЛН	...	ЛН
		...	...	...	...	...
	періодична література			ЗН	...	ЗН
		наукова періодика		ЛН	...	ЛН
		...		...	...	...
		розважальна періодика		ЛН	...	ЛН
...	...	...	...	...	...	
Електронні	текстові файли			ЗН	...	ЗН
				ЗН	...	ЗН
		офіційні документи		ЛН	...	ЛН
		...		...	...	...
		новини		ЛН	...	ЛН
	...	...		...	...	...
	програми для ЕВМ			ЗН	...	ЗН
		операційні системи		ЛН	...	ЛН
...		...	...	...		
прикладне програмне забезпечення		ЛН	...	ЛН		
Особливий режим				ЗН	...	ЗН

Слід відмітити, що те, що в матриці (Таблиця 1) позначено як локальні норми для всіх видів інформаційних продуктів в наступній матриці (Таблиця 2) є загальними нор-

мами для різних її підвидів. Така ж логіка реалізована і при подальшій деталізації підвидів інформаційних продуктів.

Іншим важливим вимірюванням для класифікації інформаційних відносин є поділення інформації за режимом доступу до неї. Відповідно до частини другої статті 28 Закону України “Про інформацію” інформація за режимом доступу поділяється на: відкриту інформацію і інформацію з обмеженим доступом. Застосовуючи запропонований матричний метод класифікації інформаційних відносин, одержимо наступну матрицю (Таблиця 3).

Відкрита інформація може поділятися на окремі види, частина яких визначена в статті 18 Закону України “Про інформацію”. У таблиці 3 відбиті загальні норми, викладені зокрема в Законі України “Про інформацію”, зв’язані як взагалі з інформацією, так з відкритою інформацією і з інформацією з обмеженим доступом. У той же час, частину правових норм, присвячено локальним питанням. Наприклад, в статті 30 Закону України “Про інформацію” визначені особливості регулювання відносин, пов’язаних з державною таємницею.

Для класифікації інформаційно-інфраструктурних відносин, тобто відносин пов’язаних з функціонуванням суб’єктів інформаційної інфраструктури, аналогічно використовуємо запропонований матричний метод класифікації.

Таблиця 3

Вид інформації по режиму доступу		Інформаційні відносини в процесі				
		створення інформації	розповсюджен- ня інформації	використан- ня інформації	збереження інформації	знищення інформації
Всі види інформації		Загальні норми (ЗН)	ЗН	ЗН	ЗН	ЗН
Відкрита інформація		ЗН	ЗН	ЗН	ЗН	ЗН
	статистична	Локальні норми (ЛН)	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН
	адміністративна	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН
	...	...	...	...	...	...
	соціологічна	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН
Інформація з обмеженим доступом		ЗН	ЗН	ЗН	ЗН	ЗН
	державна таємниця	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН
	банківська таємниця	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН
	комерційна таємниця	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН
	...	...	...	...	...	...
	персональні дані	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН

Визначення інформаційної інфраструктури приведено в роботі [8], а також в проекті Концепції інформаційної політики, яка знаходиться на розгляді у Верховній Раді України. На основі цього дамо наступне визначення *інформаційної інфраструктури* – це сукупність систем: виробництва інформаційних продуктів; доставки інформаційних продуктів до споживача; виробництва засобів виробництва інформаційних продуктів і їх доставки; виробництва інформаційних технологій; накопичення і зберігання інформаційних продуктів; сервісного обслуговування елементів інфраструктури; підготовки кадрів; інформаційної безпеки тощо.

З урахуванням того, що інформаційно-інфраструктурні відносини це суспільні відносини, які мають місце при забезпеченні обороту інформації, тобто в процесі створення, розповсюдження, використання, збереження і знищення (утилізації) інформації, то вони можуть бути піддані декомпозиції на три підмножини відносин:

1. Відносини, пов'язані з особливостями функціонування суб'єктів, як елементів інформаційної інфраструктури (створення, реалізація діяльності, нагляд за діяльністю і т.п.).

2. Відносини, пов'язані з оборотом інформації, тобто з наданням інформаційних послуг і виконанням робіт, пов'язаних з інформацією.

3. Відносини, пов'язані з виробництвом і використанням інформаційних технологій і ресурсів.

Приведені підмножини інформаційних інфраструктурних відносин в сукупності складають всі можливі суспільні відносини, пов'язаних з інформаційною інфраструктурою.

Таблиця 4

Особливості функціонування елементів інформаційної інфраструктури	Види елементів інформаційної інфраструктури				
	Інформагентства	Телерадіо-організації	...	Оператори телекомунікацій	Виробники засобів інформаційних технологій
Створення	Загальні норми (ОН)				
	Локальні норми (ЛН)	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН
Функціонування	ЗН				
	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН
Ліцензування і дозволи	ЗН				
	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН
Нагляд за діяльністю	ЗН				
	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН
Ліквідація	ЗН				
	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН
Особливий режим	ЗН				
	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН

Таблиця 5

Етапи процесу надання інформаційних послуг і проведення робіт	Види інформаційних послуг і робіт				
	Телекомунікаційні	Телевізійні	Електронна торгівля	...	Програмування
Всі етапи	Загальні норми (ЗН)	ЗН	ЗН	ЗН	ЗН
Початок надання послуг або проведення робіт	ЗН				
	Локальні норми (ЛН)	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН
Процес надання послуг або проведення робіт	ЗН				
	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН
Закінчення надання послуг або проведення робіт	ЗН				
	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН
Оплата	ЗН				
	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН
Особливий режим	ЗН				
	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН

У Таблиці 4 приведена можлива класифікація інформаційних інфраструктурних відносин, пов'язаних з особливостями функціонування суб'єктів, як елементів інформаційної інфраструктури. По горизонталі – всі можливі види елементів інформаційної інфра-

структури, а по горизонталі окремі етапи циклу функціонування цих елементів. Відмітимо, що в матриці указуються тільки ті суспільні відносини, які мають особливості унаслідок того, що вони пов'язані саме з елементами інформаційної інфраструктури.

Класифікація суспільних відносин, а значить і законодавства, пов'язаних з наданням інформаційних послуг і виконанням робіт, які стосуються інформації, може бути представлена матрицею, яка приведена в Таблиці 5. По горизонталі в матриці указуються всі можливі види інформаційних послуг і робіт, а по вертикалі всі етапи процесу надання інформаційних послуг і проведення робіт.

Аналогічним чином створюється матриця для відносин, пов'язаних з виробництвом і використанням інформаційних технологій і ресурсів.

Достатньо важливою для інформаційної сфери є проблема забезпечення інформаційної безпеки, оскільки вона відіграє особливу роль не тільки в інформаційній діяльності, але і взагалі в життєдіяльності в цілому держави, його структур, суспільства і окремо взятого громадянина. У [8] дано визначення інформаційної безпеки, під якою розуміється такий стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави, при якій зводиться до мінімуму нанесення збитку через:

- неповноту, невчасність і невірогідність використовуваної інформації;
- негативна інформаційна дія;
- негативні наслідки функціонування інформаційних технологій;
- несанкціоноване розповсюдження, використання і знищення інформації.

На основі цього визначення побудуємо матрицю суспільних відносин, пов'язаних із забезпеченням інформаційної безпеки в процесі створення, розповсюдження, використання, збереження і знищення (утилізації) інформації (Таблиця 6). По горизонталі в цій матриці вказані можливі дії з інформацією, а по вертикалі в найзагальнішому виді дії по забезпеченню інформаційної безпеки. Поза сумнівом, ці дії можуть піддаватися більш глибокій деталізації.

Таблиця 6

Дії по забезпеченню інформаційної безпеки	Інформаційні відносини в процесі				
	створення інформації	розповсюдження інформації	використання інформації	збереження інформації	знищення інформації
Загальні питання інформаційної безпеки	Загальні норми (ЗН)	ЗН	ЗН	ЗН	ЗН
Забезпечення повноти, своєчасності і достовірності	ЗН	ЗН	ЗН	ЗН	ЗН
	Локальні норми (ЛН)	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН
Нейтралізація негативної інформаційної дії	ЗН	ЗН	ЗН	ЗН	ЗН
	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН
Нейтралізація негативних наслідків функціонування інформаційних технологій	ЗН	ЗН	ЗН	ЗН	ЗН
	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН	ЛН
Недопущення несанкціонованого розповсюдження, використання і знищення інформації	Організаційні заходи	ЗН	ЗН	ЗН	ЗН
		ЛН	ЛН	ЛН	ЛН
	Технічний захист інформації	ЗН	ЗН	ЗН	ЗН
		ЛН	ЛН	ЛН	ЛН

Висновки. Запропоновані метод матричного відображення і сама система класифікації суспільних відносин в інформаційній сфері дають можливість системно класифі-

кувати нормативно-правові акти інформаційного законодавства України. Такий підхід до класифікації дозволяє охопити повну сукупність суспільних відносин, що мають місце в процесі створення, розповсюдження, використання, збереження і знищення (утилізації) всіх видів інформації, а також суспільних відносин, які мають місце в процесі забезпечення реалізації інформаційних відносин, тобто пов'язаних з функціонуванням суб'єктів інформаційної інфраструктури.

Запропонований метод матричного відображення правових відносин та система їх класифікації дозволяє:

- наочно і оперативно проводити аналіз існуючого інформаційного законодавства;
- на системному рівні визначати проблеми правового регулювання в інформаційній сфері;
- полегшити процес синтезу правових норм інформаційного законодавства;
- підвищити ефективність у створенні та застосуванні інформаційного законодавства.

Крім того, запропонований метод матричного відображення і побудови системи класифікації інформаційних відносин мають загальнотеоретичне значення для юридичної науки, оскільки можуть бути використані в різних галузях права.

На основі запропонованого методу матричного відображення і побудови системи класифікації суспільних відносин в інформаційній сфері може бути розроблений Класифікатор інформаційного законодавства України, що зажадає додаткових досліджень з метою уточнення і доповнення викладених у статті прикладів класифікації окремих напрямів правового регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері.

Використана література

1. Про затвердження Класифікатора галузей законодавства України. Наказ Міністерства юстиції України від 02.06.2004 р. № 43/5 // Юридичний вісник України. – 2004. – № 28.
2. Баранов О.А. Система принципів інформаційного права // Правова інформатика. – 2006. – № 2. – С. 3-13.
3. Копылов В.А. О теоретических проблемах становления информационного права // Информационные ресурсы России. – 1998. – № 3(40).
4. Копылов В.А. Информационное право. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрист, 2004. – 512 с.
5. Гавловський В.Д. Інформаційне законодавство України: від інкорпорації до кодифікації // Систематизація законодавства України: проблеми теорії і практики: Мат. міжнародної науков.-практ. конф. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1999. – С. 289-292.
6. е-майбутнє та інформаційне право / В.Брижко, В.Цимбалюк, М.Швець, М.Коваль, Ю.Базанов; За ред. д.е.н., професора, члена-кореспондента Академії правових наук України М.Швеця // 2-е вид., доп. – К.: НДЦПІ АПрН України. – 2006. – 234 с.
7. Калюжний Р., Гавловський В., Цимбалюк В., Гуцалюк М. Питання концепції реформування інформаційного законодавства України // Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні, 2000. – С.17-21.
8. Баранов О.А. Інформатизація та відкритість влади як засіби демократизації суспільства: Матеріали “круглого столу” (доповідь) – К: Альтерпрес, 2003. – С.37- 44.
9. Баранов А.А. Информационный суверенитет или информационная безопасность // Национальна безпека і оборона. – 2001. – № 1. – С. 70-76.

~~~~~ * * * ~~~~~